

Η Χριστιανική στάση απέναντι στο θάνατο (π. Σεραφείμ Ρόουζ)

Categories : [ΘΕΟΛΟΓΙΑ](#)

Date : 20 Οκτωβρίου, 2021

Η αποκρυφιστική διδασκαλία για τη μετά θάνατον ζωή, παρότι καταλήγει να απέχει πολύ από την αλήθεια των πραγμάτων, εντούτοις έχει πράγματι ως αφετηρία μία αναμφισβήτητη Χριστιανική αλήθεια: **ότι ο θάνατος του σώματος δεν αποτελεί το τέλος της ανθρώπινης ζωής, αλλά μόνον την αρχή μίας νέας κατάστασης για την ανθρώπινη προσωπικότητα, η οποία συνεχίζει την ύπαρξή της ανεξάρτητα από το σώμα. Ο θάνατος, που δε δημιουργήθηκε από το Θεό αλλά επήλθε στη δημιουργία εξαιτίας της αμαρτίας του Αδάμ στον παράδεισο, είναι η πιο εντυπωσιακή μορφή με την οποία εκδηλώνεται η πεπτωκυία φύση του ανθρώπου. Η πορεία του ανθρώπου προς την αιωνιότητα εξαρτάται κυρίως από το πώς αντιμετωπίζει το δικό του θάνατο και το πώς προετοιμάζεται γι' αυτόν.**

Η αληθινή Χριστιανική στάση απέναντι στο θάνατο **εμπεριέχει στοιχεία τόσο φόβου όσο και αβεβαιότητας**, ακριβώς αυτά τα αισθήματα που ο αποκρυφισμός επιδιώκει να ακυρώσει. Ωστόσο, **στη Χριστιανική στάση απουσιάζει παντελώς ο απελπισμένος φόβος** που μπορεί να αισθάνονται αυτοί που πεθαίνουν χωρίς να ελπίζουν καθόλου σε μία αιώνια ζωή· ο χριστιανός, έχοντας αναπαυμένη τη συνείδησή του πλησιάζει το θάνατο **χωρίς ταραχή και, ανάλογα με το πόση χάρη έχει δεχθεί από το Θεό, ακόμα και με μία ορισμένη αίσθηση βεβαιότητας**. Ας δούμε τώρα τα παραδείγματα χριστιανικού θανάτου από δύο άγιους γέροντες που έζησαν στην έρημο της Αιγύπτου τον 5ο αιώνα:

«Ενώ δε σίμωνε η κοίμησή του, έμεινε τρείς μέρες έχοντας ανοιχτά τα μάτια και ακίνητα. Και τον σκούνησαν οι αδελφοί λέγοντας: “Αββά Αγάθων που είσαι;” Τους λέγει: “Μπροστά στο κριτήριο του Θεού στέκομαι”. Του λένουν: “Και σύ φοβάσαι πάτερ;” Τους απαντά: “Βέβαια, έβαλα όλη μου τη δύναμη για να φυλάξω τις εντολές του Θεού. Αλλά άνθρωπος είμαι. Πούθε να ξέρω αν ο κόπος μου υπήρξε θεάρεστος;” Του λένουν οι αδελφοί: “Δεν έχεις πεποίθηση ότι ο κόπος σου ήταν σύμφωνα με το θέλημα του Θεού;” Τους απαντά ο γέρον: “Δεν έχω βεβαιότητα, πριν συναντηθώ με το Θεό. Γιατί αλλιώς κρίνει ο Θεός και αλλιώς οι άνθρωποι”. Και καθώς ήθελαν να του πάρουν και άλλα λόγια, τους λέγει: “Κάνετε μου τη χάρη, μη μου μιλάτε πλέον, γιατί είμαι απασχολημένος.” Και παρέδωσε το πνεύμα με χαρά. Και τον έβλεπαν να τους φεύγει, καθώς κάποιος ασπάζεται τους φίλους και αγαπημένους του».[1]

Ακόμα και μεγάλοι άγιοι που πεθαίνουν εν τω μέσω έκδηλων σημείων της Θείας Χάριτος διατηρούν μία νηφαλιότητα και ταπεινοφροσύνη όσον αφορά τη δική τους σωτηρία.

«Έλεγαν για τον Αββά Σισώη, ότι, όταν έμελλε να τελευτήσει και κάθονταν οι πατέρες γύρω του, έλαμψε το πρόσωπό του σαν τον ήλιο. Και τους λέγει: “Να ο Αββάς Αντώνιος ήλθε”. Και μετά από λίγο λέγει: “Να η χορεία των προφητών ήλθε”. Και πάλι το πρόσωπό του περίσσια έλαμψε και είπε: “Να, η χορεία των αποστόλων ήλθε”. Και έλαμψε πάλι το πρόσωπό του πιο πολύ. Και ιδού, ήταν σαν να μιλούσε με κάποιους. Και τον ρώτησαν οι γέροντες, λέγοντας: “Με ποιόν μιλάς πάτερ;”. Και εκείνος είπε: “Να οι Άγγελοι ήλθαν να με πάρουν και παρακαλώ να με αφήσουν για να μετανοήσω λίγο ακόμη”. Και του λένουν οι γέροντες: “Δεν έχεις ανάγκη να μετανοήσεις, πάτερ”. Και τους είπε ο γέρον: “Σας βεβαιώνω, ότι δεν βλέπω να έχω κάμει αρχή”. Και πληροφορήθηκαν όλοι ότι είναι τέλειος. Και πάλι, ξαφνικά, έγινε το πρόσωπό του σαν τον ήλιο. Και φοβήθηκαν όλοι. Και τους λέγει: “Βλέπετε, ο Κύριος ήλθε και λέγει: Φέρτε μου το σκεύος της ερήμου”. Και ευθύς παρέδωσε το πνεύμα. Και έγινε σαν αστραπή. Και γέμισε όλο το κελλί από ευωδία».[2]

Πόσο διαφέρει αυτή η νηπτική χριστιανική στάση συγκρινόμενη με την επιπόλαιη στάση μερικών μη Ορθόδοξων σημερινών Χριστιανών οι οποίοι θεωρούν ότι είναι ήδη «σεσωσμένοι» και ότι δεν πρόκειται καν να υποστούν την κρίση όλων των ανθρώπων, επομένως δεν έχουν κανένα λόγο να φοβούνται το θάνατο. Μία τέτοια στάση, ευρέως διαδεδομένη μεταξύ των σημερινών Προτεσταντών, στην πραγματικότητα δεν απέχει πολύ από την αποκρυφιστική ιδέα ότι ο άνθρωπος δεν πρέπει να φοβάται το θάνατο επειδή δεν υπάρχει αιώνια καταδίκη· αναμφισβήτητα, αν και ακουσίως, η ιδέα αυτή έχει συντελέσει στη διαμόρφωση της ανωτέρω στάσης. Τον 11ο αιώνα, στα Ερμηνευτικά του σχόλια στα Ευαγγέλια, και συγκεκριμένα στο Κατά Ματθαίον 22:14 «Πολλοί γάρ εισί κλητοί, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί»,[3] ο **ὄσιος Θεοφύλακτος από τη Βουλγαρία** έγραψε: «Πολλοί άνθρωποι εξαπατούν τον εαυτό τους με μία μάταιη ελπίδα· νομίζουν ότι θα κληρονομήσουν τη Βασιλεία των Ουρανών και θα ενωθούν με το χορό των αναπαυόμενων στο ύψος των αρετών, έχοντας υπερβολική ιδέα για τον εαυτό τους. Πολλοί καλούνται, αφού ο Θεός καλεί πολλούς, **μας καλεί, μάλιστα, όλους, όμως λίγοι είναι οι εκλεκτοί, λίγοι σώζονται, λίγοι είναι άξιοι να τους επιλέξει ο Θεός**».

Η ομοιότητα μεταξύ της αποκρυφιστικής φιλοσοφίας και της κοινής Προτεσταντικής άποψης αποτελεί ίσως τον κύριο λόγο για τον οποίο έχουν αποβεί τόσο ανεπιτυχείς οι απόπειρες μερικών Ευαγγελικών Προτεσταντών να κρίνουν τις σημερινές «μεταθανάτιες» εμπειρίες από την άποψη του «Βιβλικού Χριστιανισμού». Αυτοί οι ίδιοι **έχουν χάσει ένα τόσο μεγάλο μέρος της παραδοσιακής χριστιανικής διδασκαλίας για τη μετά θάνατον ζωή**, τον εναέριο κόσμο, και τα έργα και τις πλάνες των δαιμόνων, που οι κριτικές τους είναι συχνά ασαφείς και αυθαίρετες,

επίσης η ικανότητα διάκρισης των εμπειριών που εκδηλώνονται σε αυτόν τον κόσμο πολλές φορές δεν είναι καλύτερη από αυτήν των κοσμικών ερευνητών και τους οδηγεί να εξαπατηθούν όπως κι εκείνοι από απατηλές «χριστιανικές» ή «Βιβλικές» εμπειρίες του εναέριου κόσμου.

Η αληθινή χριστιανική στάση απέναντι στο θάνατο βασίζεται σε μία επίγνωση των κρίσιμων διαφορών ανάμεσα σε αυτήν και την άλλη ζωή. Ο Αρχιεπίσκοπος Μόσχας Μακάριος συνοψίζει τη Βιβλική και Πατερική διδασκαλία στο θέμα αυτό με τα ακόλουθα λόγια: «Ο θάνατος είναι το απώτατο όριο στο οποίο λήγει η περίοδος του αγώνα για την ύπαρξη και αρχίζει η εποχή της ανταμοιβής, έτσι ώστε μετά θάνατον να καθίσταται αδύνατη τόσο η μετάνοια όσο και η επανόρθωση της ζωής. Ο Σωτήρας Χριστός εξέφρασε αυτήν την αλήθεια στην παραβολή Του για τον πλούσιο και το Λάζαρο, από την οποία γίνεται φανερό ότι και ο ένας και ο άλλος έλαβαν την ανταμοιβή τους αμέσως μετά το θάνατο, και ο πλούσιος, άσχετα με το πόσο βασανίστηκε στην κόλαση, δεν μπόρεσε να λυτρωθεί από τα μαρτύριά του μέσω της μετάνοιας: «μεταξὺ ἡμῶν καὶ ὑμῶν χάσμα μέγα ἐστήρικται»[4] (κατά Λουκάν 16:26).»[5]

Ο θάνατος, επομένως, αποτελεί αυτήν ακριβώς την πραγματικότητα που κάνει τον άνθρωπο να συνειδητοποιήσει τη διαφορά ανάμεσα σε αυτόν και τον άλλο κόσμο και τον παροτρύνει να ζήσει τη ζωή της μετάνοιας και της κάθαρσης κατά το πολύτιμο χρονικό διάστημα που του δίδεται. Όταν κάποιος αδελφός ρώτησε τον **Αββά Δωρόθεο** γιατί του συνέβαινε να αισθάνεται ακηδία όταν καθόταν στο κελλί του, εκείνος απάντησε: «Επειδή ακόμα δε γνώρισες ούτε την ανάπαυση που προσδοκάμε ούτε την κόλαση που μας περιμένει. Γιατί αν ήξερες καλά αυτά τα δυο, και αν ακόμα το κελλί σου ήταν γεμάτο σκουλήκια, ώστε να είσαι βουτηγμένος σ' αυτά μέχρι το λαιμό, θα υπέμενες χωρίς να ακηδιάζεις».[6]

Παρομοίως, ο όσιος **Σεραφείμ του Σάρωφ** δίδασκε: «**Αν γνώριζες τι χαρά και τι γλυκύτητα αναμένει στον ουρανό την ψυχή του δικαίου, τότε θα αποφάσιζες να υπομένεις με ευγνωμοσύνη, σ' αυτή την πρόσκαιρη ζωή, όλα τα βάσανα, τους διωγμούς και τις συκοφαντίες**· ακόμη και αν το ίδιο το κελλί μας ήταν γεμάτο σκουλήκια κι αν ακόμα τα σκουλήκια κατάτρωγαν τις σάρκες μας κατά τη διάρκεια όλης της επίγειας ζωής μας, και τότε, με όλη μας την καρδιά, έπρεπε να συγκατατεθούμε σ' αυτό, μόνο και μόνο για να μη στερηθούμε την ουράνια εκείνη χαρά την οποία ετοίμασε ο Θεός γι' αυτούς που τον αγαπούν».[7]

Η απουσία φόβου εκ μέρους αποκρυφιστών και Προτεσταντών ομοίως, μπροστά στο θάνατο, προέρχεται άμεσα από την απουσία επίγνωσης περί του τι αναμένει τον άνθρωπο στη μέλλουσα ζωή και περί του τι μπορεί να κάνει σήμερα ώστε να προετοιμαστεί γι' αυτήν. Αντίθετα, αποτέλεσμα των

αληθινών εμπειριών ή οράσεων της μετά θάνατον ζωής είναι να συνταράσσεται ο άνθρωπος μέχρι τα βάθη της ύπαρξής του και, στην περίπτωση που μέχρι τότε δεν έχει ακολουθήσει μία εν Χριστώ ζωή, να τροποποιεί όλη του τη ζωή ώστε να προετοιμαστεί για αυτήν που θα ακολουθήσει. Όταν ο **αγ. Αθανάσιος των Σηλαίων του Κιέβου** πέθανε και επανήλθε στη ζωή μετά από δύο ημέρες, οι άλλοι μοναχοί «τρομοκρατήθηκαν βλέποντάς τον, άρχισαν τότε να τον ρωτούν πώς είχε γίνει κάτι τέτοιο, και τι είχε δει και ακούσει ενόσω ήταν έξω από το σώμα του. Σε όλες τις ερωτήσεις απάντησε λέγοντας μόνο: “Σώστε τον εαυτό σας!”. Και όταν οι αδελφοί επίμονα τον ρωτούσαν να τους πει κάτι ψυχωφελές, εκείνος τους συνέστησε την υπακοή και την **αδιάκοπη μετάνοια**. Αμέσως μετά ο Αθανάσιος εγκλείστηκε σε ένα σπήλαιο, όπου παρέμεινε συνεχώς επί δώδεκα χρόνια, χύνοντας ακατάπαυστα δάκρυα μέρα και νύχτα, τρεφόμενος με λίγο ψωμί και νερό μέρα παρά μέρα, και μη συζητώντας με κανέναν για όλο εκείνο το διάστημα. Όταν έφτασε η ώρα του θανάτου του, επανέλαβε στους συγκεντρωμένους αδελφούς τις εντολές του για υπακοή και μετάνοια, και απεβίωσε ειρηνικά εν Κυρίω».[8]

Κατά παρόμοιο τρόπο, στη Δύση, ο Βέδας περιγράφει πως ένας άνδρας από την Νορθούμπρια, αφού ήταν νεκρός για μία ολόκληρη νύχτα, επανήλθε στη ζωή και διηγήθηκε τα εξής: «Ελευθερώθηκα αληθινά από τη σφιχτή αγκαλιά του θανάτου, και μου επετράπη να ζήσω ανάμεσα στους ανθρώπους και πάλι. Όμως στο εξής πρέπει να υιοθετήσω έναν πολύ διαφορετικό τρόπο ζωής και να εγκαταλείψω τον προηγούμενο».[9] Έδωσε όλα τα υπάρχοντά του και αποσύρθηκε σε μία μονή. Αργότερα διηγήθηκε ότι είχε δει και τον παράδεισο και την κόλαση, αλλά «αυτός ο άνθρωπος του Θεού δεν επιθυμούσε να συζητήσει γι' αυτά και για τα άλλα όσα είχε δει, με ανθρώπους που δε ζούσαν πνευματικά, αλλά μόνο με όσους κατατρύχονταν από το φόβο της τιμωρίας ή χαροποιούνταν από την ελπίδα των αιωνίων αγαλλιάσεων, και ήταν πρόθυμοι να φυλάξουν τα λόγια του στην καρδιά τους και να ζήσουν στο εξής με αγιότητα».[10]

Ακόμα και στη σημερινή εποχή, η αληθινή εμπειρία του άλλου κόσμου που βίωσε ο συγγραφέας του *Unbelievable for many...* τον συντάραξε σε τέτοιο βαθμό που άλλαξε εντελώς τη ζωή του, έγινε μοναχός, και προέβη σε μία καταγραφή των εμπειριών του προς αφύπνιση και άλλων οι οποίοι, όπως κι εκείνος, ζούσαν μέσα στην ψευδή αίσθηση ασφάλειας που τους παρείχε η απουσία πίστης στη μέλλουσα ζωή.

Τέτοιες εμπειρίες απαντώνται πολύ συχνά σε Βίους Αγίων και σε άλλες Ορθόδοξες πηγές, και βρίσκονται σε απόλυτη αντίθεση με τις σύγχρονες εμπειρίες ανθρώπων που έχουν δει τον «παράδεισο» και τον «άλλο κόσμο» αλλά εξακολουθούν να διατηρούν μία ψευδή αίσθηση ασφάλειας θεωρώντας ότι είναι ήδη «προετοιμασμένοι» για τη μετά θάνατον ζωή και ότι ο ίδιος ο θάνατος δεν είναι καθόλου κάτι που πρέπει να φοβόμαστε.

Η πρωταρχική σπουδαιότητα την ενθύμησης του θανάτου στη χριστιανική ζωή περιγράφεται στο **εγχειρίδιο της εν Χριστώ ζωής**, την **Κλίμακα του αγ. Ιωάννη**, ο **Έκτος Λόγος** της οποίας είναι ειδικά αφιερωμένο στο θέμα αυτό: «*Όπως ο άρτος είναι αναγκαιότερος από κάθε άλλη τροφή έτσι και η σκέψις του θανάτου από κάθε άλλη πνευματική εργασία... Δεν είναι δυνατόν να περάσουμε με ευλάβεια την σημερινή ημέρα, εάν δεν την λογαριάσωμε σαν την τελευταία της ζωής μας*».[11] Η Αγία Γραφή διδάσκει: «*έν πᾶσι τοῖς λόγοις σου μιμνήσκου τὰ ἔσχατά σου, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα οὐχ ἁμαρτήσεις.*» (Σοφία Σειράχ ζ´ 36) [12]. Ο **αγ. Βαρσανούφιος** από τη Γάζα έδωσε την εξής συμβουλή σε έναν αδελφό: «*Ας ενδυναμώνουμε τις σκέψεις μας με την ενθύμηση του θανάτου, την ώρα του οποίου κανείς άνθρωπος δε γνωρίζει. Ας αγωνιζόμαστε να πράττουμε το καλό πριν αποχωρήσουμε από αυτήν τη ζωή - επειδή δε γνωρίζουμε ποια ημέρα θα κληθούμε - ώστε να αποφύγουμε να βρεθούμε απροετοίμαστοι και να παραμείνουμε εκτός του νυμφώνος μαζί με τις πέντε μωρές παρθένες*». [13]

Ο μεγάλος **Αββάς Ποιμήν**, όταν πληροφορήθηκε το θάνατο του **αγ. Αρσενίου του Μεγάλου** είπe: «*Μακάριος είσαι Αββά Αρσένιε, γιατί έκλαψες τον εαυτό σου σ' αυτόν εδώ τον κόσμο. Γιατί όποιος δεν κλαίει τον εαυτό του εδώ κάτω, αιώνια εκεί, στην άλλη ζωή, θα κλαίει. Είτε λοιπόν εδώ θεληματικά είτε εκεί από τις βασάνους, είναι αδύνατο να μην κλάψει*».[14]

Μόνον ο άνθρωπος με μία σοβαρή χριστιανική θεώρηση της ζωής μπορεί να τολμήσει να πει, όπως και ο **απόστολος Παύλος**, ότι «*τὴν ἐπιθυμίαν ἔχω εἰς τὸ ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι*» (Προς Φιλιππησίους 1:23).[15] Μόνον ο άνθρωπος που έχει ζήσει την εν Χριστώ ζωή του αγώνα και της μετάνοιας, θρηνώντας για τις αμαρτίες του, μπορεί να πει όπως και ο **αγ. Αμβρόσιος Μεδιολάνων**: «*Οι ανόητοι φοβούνται το θάνατο ως το χειρίστο των δεινών, αλλά οι σοφοί τον αναζητούν ως ανάπαυση μετά τον κοπιώδη αγώνα τους και ως το τέλος των δεινών τους*».[16]

Ο **επίσκοπος Ιγνάτιος Μπριαντσιανίνωφ** καταλήγει στην περίφημη «Ομιλία περί Θανάτου» χρησιμοποιώντας λόγια που ισχύουν και για εμάς επίσης, έναν αιώνα πιο μετά, ως έκκληση για την επιστροφή μας στη μία και μόνη χριστιανική στάση έναντι του θανάτου, απορρίπτοντας όλες τις ρόδινες αυταπάτες της σημερινής πνευματικής μας κατάστασης καθώς και όλες τις ψευδείς ελπίδες σχετικά με τη φύση της μετά θάνατον ζωής:

«*Ας αφυπνίσουμε μέσα μας την ενθύμηση του θανάτου, πηγαίνοντας στα κοιμητήρια, επισκεπτόμενοι τους αρρώστους, παρευρισκόμενοι στο θάνατο και την ταφή των οικείων μας, εξετάζοντας συχνά και ανανεώνοντας στη μνήμη μας διάφορα περιστατικά θανάτων που έχουμε δει ή ακούσει... Κατανοώντας τη βραχύτητα της επίγειας ζωής μας και τη ματαιότητα όλων των γήινων αποκτημάτων και προνομίων, κατανοώντας το τρομακτικό μέλλον που περιμένει αυτούς που έχουν περιφροήσει*

το Λυτρωτή και τη λύτρωση και έχουν καθ' ολοκληρίαν θυσιάσει τον εαυτό τους στην αμαρτία και τη φθορά, ας αποστρέψουμε τους νοερούς οφθαλμούς μας από τη σταθερή τους προσήλωση στην παραπλανητική και σαγηνευτική ομορφιά του κόσμου τούτου που εύκολα αιχμαλωτίζει την αδύναμη ανθρώπινη καρδιά και την ωθεί στο να την αγαπά και να την υπηρετεί· ας τους στρέψουμε στο φοβερό αλλά σωτήριο θέαμα του θανάτου που μας περιμένει. Ας θρηνηήσουμε για τις αμαρτίες μας όσο ακόμα υπάρχει καιρός· ας πλυθούμε, ας εξαγνισθούμε κλαίοντας και εξομολογούμενοι τις αμαρτίες μας που είναι καταγεγραμμένες στα βιβλία του Παντοκράτορος. Ας αποκτήσουμε τη χάρη του αγίου Πνεύματος, αυτή τη σφραγίδα, αυτό το σημάδι εκλογής και σωτηρίας· είναι απαραίτητη για την ανεμπόδιστη διέλευση από τον εναέριο κόσμο και την είσοδο στις ουράνιες πύλες και κατοικίες... Αλίμονο, εσείς που εξοριστήκατε από τον παράδεισο! Σκοπός της ζωής μας στη γη δεν είναι οι απολαύσεις, ούτε οι εορτασμοί, ούτε οι διασκεδάσεις, αλλά η προσπάθεια, μέσω της πίστης, της μετανοίας και του Σταυρού, να συντρίψουμε το θάνατο όπως εκείνος μας έχει συντρίψει και να ανακτήσουμε το χαμένο Παράδεισο! Είθε ο φιλεύσπλαχνος Θεός να δωρίσει στους αναγνώστες αυτής της Ομιλίας, και σε εκείνον που τη συνέταξε, μνήμη θανάτου, και με τη μνήμη αυτή, την απονέκρωσή τους απέναντι σε οτιδήποτε μάταιο, και ζώντας μία ζωή με στόχο την αιωνιότητα, να αποβάλλουν το φόβο όταν έρθει η ώρα του θανάτου και να εισέλθουν στην ευλογημένη, αιώνια, αληθινή ζωή. Αμήν.»[17]

---

[1] *Είπε Γέρων...*, Το «Γεροντικόν» σε νεοελληνική απόδοση υπό Βασιλείου Πέντζα, Εκδ. «Αστήρ» Αλ. Και Ε. Παπαδημητρίου, Αθήνα 1992, σελ. 38

[2] Στο ίδιο, σελ. 246.

[3] «Διότι πολλοί είναι οι καλεσμένοι, ολίγοι όμως είναι οι εκλεκτοί.» (Κατά Ματθαίον 22:14).

[4] «Υπάρχει μεταξύ μας ένα μεγάλο χάσμα

[5] Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Μόσχας, *Ορθόδοξη Δογματική Θεολογία*, (στα Ρωσικά), том. 2, Αγία Πετρούπολη 1883, σελ. 524.

[6] Αββά Δωροθέου, «Για το φόβο της μελλούσης κολάσεως», *Έργα Ασκητικά*, Εκδ. «Ετοιμασία», Ιεράς Μονής Τιμίου Προδρόμου, Καρέας 1993, σελ. 291.

[7] Αρχιμανδρίτου Ιουστίνου Πόποβιτς, *Βίος Οσίου Σεραφείμ του Σάρωφ*, Εκδ. Το

περιβόλι της Παναγίας», Θεσσαλονίκη 1983, σελ. 45.

[8] *Είπε Γέρων...*, ε.α. σελ. 255 · Επισκόπου Ιγνατίου, Έργα, τόμος III, σελ. 129 · Βλ. τον Βίο του στο Kiev-Caves Patericon, Holy Trinity Monastery, Jordanville, Νέα Υόρκη 1967, σελ. 153-55. Η μνήμη του αγ. Αθανασίου του «Αναστηθέντος», εορτάζεται την 2^α Δεκεμβρίου.

[9] Bede, *A history of English church and people*, μτφρ. Leo shery-Price, Penguin Books, Baltimore 1968, Βιβλίο 5, 12, σελ. 289, 293.

[10] Στο ίδιο, σελ. 289, 293.

[11] Αγίου Ιωάννου του Σιναΐτου, Κλίμαξ, «Λόγος ΣΤ΄», μτφρ. Αρχιμ. Ιγνατίου, Ιερά Μονή Παρακλήτου, ιδ. Εκδ., Ωρωπός Αττικής 2000, σελ. 139, 145.

[12] «Εις όλα τα έργα και τα λόγια σου να ενθυμήσαι πάντοτε το τέλος της ζωής σου, και έτσι ποτέ δεν θα παρασυρθής εις αμαρτίας.» (Σοφία Σειράχ ζ΄ 36)

[13] Βαρσανουφίου και Ιωάννου, Αγ., *Καθοδήγηση στην Πνευματική Ζωή* (στις Ερωταποκρίσεις), Μόσχα 1855, Απόκριση 799.

[14] *Είπε Γέρων...*, ε. α., σελ. 30.

[15] «Έχω την επιθυμίαν να πεθάνω και να είμαι μαζί με τον Χριστόν» (Προς Φιλιππησίους 1:23).

[16] St. Ambrose, «Death as a God», *Seven Exegetical Works*, μτφρ. Michael P. McHugh, Catholic University of America Press, 1972, τόμ. 65, σελ. 94.

[17] Επισκόπου Ιγνατίου Μπριαντσιανίνωφ, Έργα, τόμ. III, Εκδ. τουζώφ, Αγία Πετρούπολη 1886, σελ. 181-183.

(Ιερομόναχος Seraphim Rose, *Η ψυχή μετά τον θάνατο: Οι μεταθανάτιες εμπειρίες στο φως της ορθόδοξης διδασκαλίας, μετάφραση Παναγιώτα Τσουροπλή, επιμέλεια π. Ιωάννης Δρογγίτης, 5η έκδ., Αθήνα, Μυριόβιβλος, 2004*)

(Πηγή ψηφ. κειμένου: agiosthomas.gr)